

DOI: 10.22559/folklor.404

folklor/edebiyat, cilt:25, sayı: 97, 2019/1

Hatay'da Dinler Arası Ortak Değer: İlyahu-han Nebi, Mar George (Corcus) ve Hızır (El-Hıdır)

A Common Value among Religions in Hatay:
Ilyahu-han Nebi, Mar George (Corcus) and Khidr (El-Khidr)

Aylin Eraslan*

Öz

Bu çalışma, dinler arası ortak bir değer olan Hızır inancının üç semavi dindeki yansımaları konu almaktadır. Amacımız, üç semavi dine mensup cemaatin bir arada yaşadığı Antakya ve Samandağ'da, ortak ve köklü bir inanış olan "Hızır inancının" temel unsurlarını anlamaya çalışmak ve bu inanca bağlı olarak gerçekleşen pratiklerin, adetlerin neler olduğunu tespit etmektir.

Alan araştırması, Aralık 2016/Ocak 2017 tarihlerinde Antakya ve Samandağ'da gerçekleştirilmiştir.

Hızır inancı, Musevi, Hristiyan ve Müslüman cemaatlerde köklü bir geçmişe sahiptir. Kimi inanışa göre kutsal bir ruh, kimisine göre ise nebi yani peygamberdir. Ancak Hızır, İlyah ya da Mar Corcus'un ortak noktası, farklı şekillerde

* Dr. Öğr. üyesi. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü.
hatayayel@gmail.com

(genç, yaşlı vb.) insanların yardımına yetiştiğine olan inançtır. Hızır inancı, kriz anında insanı yatıştıran, insana yaşadığı dünyada karşılaştığı güçlüklerle karşı sağduyulu olmayı telkin eden, şükretme vb. duyguları pekiştiren bireyin kendini güvende hissetmesini sağlayan gündelik hayatın en önemli parçasıdır. “Ya İlyahu hannebi”, “Ya Mar Corcus”, “Ya Hızır”, “Ya Hıdır-il Ahdar” biçiminde tüm bu semaya yükselen çağırışlar, üç semavi dinin ortak noktası olan Hızır’ın kimi zaman tanrı ile kul arasında aracılık etmesi, kimi zaman ise acil durumlarda işleri yoluna koyması için bir yakarıştır.

Anahtar sözcükler: *Hızır, Hızır inancı, Antakya, üç semavi din, din antropolojisi*

Abstract

This study focuses on the reflection of the Khidr belief, a shared value among religions, on three monotheistic religions. Our aim is to understand the main aspects of the “Khidr belief” which is a common and rooted belief in Antakya where the societies of the three monotheistic religions live and to identify the Khidr traditions which are established in relation with the Khidr belief.

The field study was conducted on December 2016/ January 2017 in Antakya and Samandag

Khidr belief has a deep-rooted history in Jewish, Christian and Muslim communities. According to some beliefs Khidr is a holy spirit and to others a prophet. But the common point of Khidr/Elijah or Mar Corcus in all beliefs is the belief that Khidr helps people in different ways (young, old etc.). Khidr belief is an important part of life which calms people down during crisis, impresses common sense upon people for the difficulties faced in the world that they live in, reinforces the feeling of being thankful etc. and ensures that people feel safe in this chaotic and insecure world. The calls “Ya İlyahu hannebi”, “Ya Mar Corcus”, “Ya Khidr”, “Ya Khidr-il Ahdar” which rise up to the sky are prayers for the Khidr to mediate between the God and human beings and to put things in order in state of emergency.

Keywords: *Khidr, Khidr belief, Antakya, three monotheistic religions, religion antropology*

Giriş

İnsanlığın düşünce ve inanç sisteminin önemli bir parçasını oluşturan Hızır inancı, tarihin farklı kesitlerinde rastlamak mümkündür. Yüzyıllardır devam eden bu inanç, birçok araştırmacının dikkatini çekmiş, bu konuyla ilgili oldukça geniş çaplı çalışmalar yapılmıştır. Bazı araştırmacılar Hızır inancını; Sümerlerin Gılgamış destanıyla, İskender

ve aşçısı Andreas ile (İdris) ve Glaukos efsanesi ile ilişkilendirirken, bazı araştırmacılar da bu ilişkilerin benzerlikten öte anlamlar taşımadığını savunmuşlardır. Bu farklı görüşler, Hızır inancın efsaneler, dini dayanaklar ve folklorik anlatıların tarihsel bir bakış açısıyla ele alınmasını gerekli kılmıştır. Hızır inancını ilahiyat, tarih, tasavvuf, folklor ve edebiyat kaynaklarından yararlanarak bütüncül ve çok yönlü bir bakış açısı ile ele alarak bu konudaki eksikliği gideren Ahmet Yaşar Ocak'ın "*İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*" (2012) konulu çalışması, bu alanda yapılmış en kapsamlı araştırmalardandır. Bu kaynak Anadolu Hızır inancını her boyutuna değinmesi bakımından değerlidir. Nilüfer Dinç "*Hızır Kimdir?*" (2011) konulu çalışmasında, Anadolu Hızır inancını efsanelere, İslam kaynaklarına ve halk inanışlarına göre geniş bir perspektifle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalar, Hızır inancının geçmişten günümüze izlerini sürerek, bu inancın temellerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Literatürde Hızır inancı ile ilgili çok sayıda çalışmalara rastlamak mümkündür. Ancak bu çalışmaların çok azı saha araştırması sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Hüseyin Türk'ün "*Nusayrılık (Arap Aleviliği) ve Nusayrilerde Hızır İnancı*" (2002) adlı çalışması, Anadolu'nun zengin kültürel dokusu içerisinde yer alan grupların gelenek ve göreneklerinin, inanç sistemlerinin anlaşılmasında belirleyici olan bilimsel yöntemleri sunması ve detaylı bilgiler vermesi bakımından dikkate değerdir. Ayrıca Türk'ün "*Hatay'da Müslüman-Hristiyan Etkileşimi: St. Georges Ya Da Hızır Kültü*" (2010) adlı makalesi de, kültürler arası etkileşime bağlı olarak Hızır inancının, yeniden nasıl kurgulandığını ortaya koyması bakımından önemlidir. Mehmet Sunur Çelepi'de "*Hatay'da Hızır İnanışları*" (2009) adlı çalışmasında Hızır türbelerini ve bu türbelerdeki pratikleri incelemiştir.

Bu çalışmanın konusu, Antakya'da Hızır inancı ve bu inanca bağlı olarak gelişen adet ve uygulamalardır. Amacımız, üç semavi dine mensup cemaatin (Musevi, Hristiyan ve Müslüman) bir arada yaşadığı Antakya'da, ortak ve köklü bir inanış olan "Hızır inancının" temel unsurlarını anlamaya çalışmaktır.

Bu çalışmada alan araştırması yöntemi ve derinlemesine mülakat tekniğinden faydalanılmıştır. Görüşmecilere açık uçlu sorular yöneltilerek, gözden kaçırabilecek muhtemel noktaların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu şekilde tespit edilen noktalar, değerlendirilerek soru listesine eklenmiştir. Alan araştırması, Aralık 2016/Ocak 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, gündelik hayatın akışı içerisinde çoğu zaman tesadüfi olarak karşılaşılan kişilerle türbe ve çevresinde, kilisede, havrada, iş yerlerinde, önceden randevu alınan kişilerle ise hanelerde gerçekleşmiştir. Alanda ses kayıt cihazı ve fotoğraf makinesi kullanılmıştır.

1. Hızır inancına yönelik yaklaşımlar

Anadolu inanç dünyasında köklü bir geçmişi olan ve günümüze kadar devam eden Hızır inancı, birçok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Yüzyıllardır devam eden bu inancın, kökenine ilişkin birçok görüş ortaya atılmıştır. Araştırmacı A.J. Wensinck, Hızır ina-

nışını Sümer kralı Gılgamış destanı ile ilişkilendirmiş, destanda geçen Utnapiştim'in Hızır olduğunu ileri sürmüştür. Destana göre, Mezopotamya kralı olan Gılgamış, ölen Engidu adındaki arkadaşını tekrar hayata döndürmeye çalışır. Gılgamış, insanı sonsuz uykuya kavuşturan bir otun varlığını öğrenir. Bu otun yerini bilen tek kişi, 'nehirlerin birleştiği yer' de oturan ve ölümsüz olan Utnapiştim adlı kişidir. Gılgamış, Utnapiştim'i bulur ve otun yerini öğrenir. Gılgamış otu bulsa da yılanı kaptırır (Wensinck'den akt. Çelebi, 1998).

Hançerlioğlu da (1993;168) aynı efsaneyi işaret ederek, Gılgamış'ın en yakın dostu Engidu'yu hayata döndürmek için dedesi Utnapiştim'in (Mezopotamya Nuh'u) tufandan kurtularak ölümsüzlüğe kavuştuğunu anımsayarak, onu bulup ölümsüzlüğü nasıl elde ettiğini sormak istemiş. Dedesini bulmuş. Dedesi ona, denizin dibinde bir ot bulunduğunu, bu otu bulup yiyebilirse ölümsüzlüğe kavuşacağını söylemiş. Gılgamış, denizin dibine dalıp otu bulmuş. Tam yiyeceği sırada yılan otu kapıp kaçmış. Bu anlatıda Hızır olarak ifade edilen Utnapiştim, Gılgamış'ın dedesidir. Ancak her iki anlatıda da ölümsüzlüğe kavuşmak mümkün olmamıştır.

Hızır inancı ile ilişkilendirilen diğer bir anlatı da İskender efsanesidir. Makedonya kralı Büyük İskender, başarılarıyla efsaneleşmiş, hakkında sayısız destansı eserler yazılmıştır. İskender ölümsüzlük veren bir sudan bahsedildiğini duyar. Bu suya erişmek için ordusuyla yola çıkar. Yanında aşçısı Andreas vardır. Bir süre sonra ordusuyla ayrılmak zorunda kalır. Andreas ağızındaki tuzlu balığı yıkamak isterken elinden düşürür ve balık canlanarak denizin içinde ilerler. Aşçı bu suyun aradıkları ölümsüzlük suyu olduğu anlar, sudan içer ve geri döner. Başına gelenleri İskender'e anlatır. İskender aşçının tarif ettiği yeri bulamaz ve kızarak onu öldürmeye karar verir. Ancak ölmeyince boynuna bir taş bağlayarak denize atar. Aşçı bir denizci olur ve ebedî hayatına devam eder (Ocak, 2012: 55).

Efsanede bahsi geçen ölümsüzlük suyu, "*Ab-ı Hayat*"tır. Bu sudan içenin ölümsüz olacağına inanılır. Ancak söz konusu suyu bulmak neredeyse imkânsızdır. İslam inancının kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'in Kefh suresinde yer alan Zü'l-Karneyn lakabının, İskender'i işaret ettiği ve İskender'in de peygamber olduğu düşünülmektedir (Türk, 2002: 31). Bu efsane İslami kaynaklarda şu şekilde geçer: Nuh peygamberin torunu İskender-i Zü'l-Karneyn, toplum içerisinde sözü edilen ölümsüzlük suyunu aramaya koyulur. Halasının oğlu Hızır diye anılan Elyesa ve askerleriyle yola çıkar. Hayat çeşmesi, karanlıklar diyarındadır. Yolda fırtına nedeniyle Zü'l-Karneyn sağa, Hızır sola giderek suyu ararlar. Büyük badireler atlattıktan sonra Hızır, ilahi bir ses duyar ve bir nur görür. Gördüklerinin peşinden gidince, orada hayat çeşmesini bulur; suyundan içer ve yıkanır. Böylece ölümsüzlüğe kavuşur. Sonra Zü'l-Karneyn ile karşılaşır. Durumu öğrenir. Zü'l-Karneyn ne kadar arasa da çeşmeyi bulamaz. Eceli geldiğinde de ölür (Ocak, 2012: 56).

Hızır inancıyla ilişkilendirilen diğer bir efsane ise Glaukos efsanesidir. "Glaukos Yunanlıların deniz tanrısıdır. Ölümsüzlük veren bir pınardan su içmiş ve tanrı olmuş. Ancak uğursuz bir tanrı olduğundan onu gören gemiler batarmış" (Hançerlioğlu, 1993:

171). Diğer bir anlatıya göre, “Hızır efsaneleri Gloukos söylencesine dayanmaktadır. Söylenceye göre; Glaukos yeşil anlamına gelir ve bu söylence Arapçaya aktarılırken ‘El-Hızır’ olarak çevrilmiştir. Bu efsane Suriye üzerinden İslam dünyasına yayılmıştır” (Ögel, 2010: 89). Bu tespit Antakya’da yaşayan Alevilerin kullandığı “El-Hızır-ıl Ahdar” ifadesinin çıkış noktası olabilir. Arapça “Hızır” ve “Ahdar” kelimeleri Türkçe yeşil anlamına gelmektedir. Antakya’da yaşayan Alevilerin Lübnan, Suriye ve Adana’ya kadar uzanan sahil şeridinde Hristiyan halklarla bir arada yaşıyor olmaları, karşılıklı etkileşimi olağan kılar. Ortak yaşam alanında karşılıklı kültürel etkileşimin sonucu olarak birçok kültürel unsurun yeniden yapılandırıldığı ve benimsendiği söylenebilir.

Hızır inancı Eski Türk Kültüründe de önemli bir yere sahiptir. Kırgızlarda Hızır, “Kıdır ve Kısır” adı ile anılır. “Kıdır; koldaş olmuş (koldoğan), her işinde başarılı olmuş” anlamındadır (Türk 2002: 34). Türk mitolojisinde Hızır, aniden beliren, yaşlı, sakallı bir ihtiyardır. Hızır ile ilgili birçok efsane bulunmaktadır. Manas destanına göre:

Manas destanında Manas-Han, babasının töreye karşı gelmesinden dolayı çok kızmıştı. Babası ise nedense oğlunu kısıkanıyor ve ona kötülükler yapmak istiyordu. Bunun için de kötü insanlarla anlaşp, entrikalar çeviriyor ve kötü işler yapıyordu. Bunun üzerine Manas Han kızar ve babasının üzerine yürür. Böyle bir babanın öldürülmesi gerektiğini söyler. Etrafındakiler yetişerek baba Yakup-Han’ı, oğlunun elinden ve ölümden zor kurtarırlar. Manas-Han’ın oğlu doğunca hiç kimse ona uygun bir ad bulamaz ve herkes ona ad verme konusunda ümitlerini yitirdikleri bir sırada, bir ihtiyar çıkagelir. Bu ihtiyar, ak-boz atlı, eli asalı Hızır’dır. Hızır çocuğa yanaşır ve çocuğu kucacağına alarak şöyle der : ‘ ... Çong atasın öltürsün, çogol çunak bu bolsun/’ Yani: “Bu oğlan kendi eli ile kendi babasını öltürsün. Bu kadar korkunç bir er olsun! (Ögel, 2010: 10).

Bu destanda, Hızır, töre ve disiplin uğruna, babasını öldürebilecek bir kimsenin hükümdar olamayacağını düşünmüş ve Manas-Han’ı oğluyla cezalandırmıştır. Bu anlatıda Hızır’ın, ceza verici bir özelliğe sahip olduğu da anlaşılmaktadır. Manas’ın oğluna ad vermek için birdenbire ortaya çıkan Hızır, bu destanda Gök Sakallı deyimi ile ifade edilmektedir. Er-Töştük destanında da aynı şekilde, Tanrının bir elçisi olarak kayın ağacının üstünden çocuğa seslenen nur yüzlü ihtiyara da Gök Sakallı denmişti. Bilindiği gibi Eski Türklerde Gök renk, göğün ve aynı zamanda tanrının da sembolüdür. Bir şeyi gök rengine büründürmek veya gök sözü ile beraber söylemek, o şeyi kutsal saymak veya aralarında Tanrı ile ilgili bir bağ kurmak isteğinden ileri gelmektedir. Ayrıca tecrübeli, görmüş ve geçirmiş ihtiyarlara da Ak-Sakallı denirdi (Ögel, 2010: 42). Bu tespitler, Eski Türk kültüründe Hızır, tanrının bir elçisi ve tecrübeli özelliklere sahip kutsal bir semboldü.

Rivayete göre; “...Çocuğa bir ad bulamamışlar. Bu sırada gökten inen, Altın sakallı Ay-Koca gelerek oğluna Seytek adını vermiş ve sonra kaybolmuş....” (Ocak, 2012: 98). Manas destanında geçen bu olay Hızır’ın ‘ad koyma’ rolüyle ilişkilidir. “Türk kültür tarihinde, *‘Kayın ağacından inen Ak-Sakallı bir Koca, bir tanrı gibi, halkın arasına*

giriyor... anlatısı, Türk Hızır motifinin proto-tipi olarak kabul edilmektedir. Bu kayın ağacından inen Ak-sakallı ilahi kocalar, güçleri tükenen yiğitlere de yardım ederler” (Ocak, 2012: 99). Diğer bir anlatıda Manas’ın oğluna henüz daha bir ad konmamıştır ve bunun üzerine dedesi Kara-Han, Aksakallıları ve Karasakalları toplar. Çocuğa ne ad koyulacağı düşünülür. Ancak bir türlü bir ad bulamazlar. Kimse bir ad bulamazken, birdenbire elinde bir âsa tutan, ak-boz bir ata binmiş, aksakallı bir adam ortaya çıkar ve Kara-Han’a yaklaşır. Der ki : —“ Anlaşıldı, kimse bu çocuğa bir ad veremeyecek. Onu koluma verin de, ben ona bir ad vereyim” (Ögel, 1934:534) . Çocuğu alan ihtiyar, şöyle söylemeğe başlar:

“Tepeler etrafını, kızıl çayırlar sarsın!
O da böyle büyüsün, Tanrı ona yâr olsun!
Yurtların etrafını, kızıl çayırlar sarsın!
Bu da böyle büyüsün, Koca Hızır yâr olsun!
Keçiden kalan oğlak, beyim!
Mızraktan kalan bayrak, beyim!
Manas’tan kalan oğlan, beyim!
Manas’tan miras kalan, beyim!
Kara kanlı, gök bitli, Semetey koy adın!
Öyle müthiş olsun ki, öldürsün atasını!
Doğmamışken sıçrasın, doğunca da çırpınsın!
Beşiği çalkalasin, beş yaşında yurt yıksın!
On beşinde ok atsin, büyük illeri alsın!
Büyük yurtları gütsün, halkın başında kalsın!
Semetey olsun adı, bu adı benden alsın!” (Ögel, 1931: 534)

Çocuğa böylece ad veren aksakallı Koca Hızır, hemen ortadan kaybolur. Kırgızlarda “...Kıdır, elinde asa, Ak sarıklı ve eşeğe biniyor...” şeklindeki ifade İslamiyet’in etkilerini göstermesi açısından önemlidir. Diğer Türk efsanelerinde de çocuğun adını genelde Hızır verirdi. Türklerde ve İslamiyet’te Hızır’ın en belirgin özelliği insanlara ve düşkünlere yardım etmesidir (Ocak, 2012: 89). Hızır’dan çocuk dileme, çocuğa ad koyma, çiftçilerin yardımcısı, bereket sağlayan, yoldaş, kılavuz, yardım eden, kollayan, kurtaran, uyaran vb. özelliklerle de karşımıza çıktığı görülür.

Yukarıda bahsi geçen destan ve efsanelere genel olarak bakıldığında, Gılgamış destanında Utnapiştım, İskender (Zü’l-Karneyn) efsanesinde Elyesa ve İlyas, Yunan efsanesine göre Glaukos Hızır ile özleştirilmektedir. Ocak’a (2012:57) göre, Gılgamış destanının, Kur’an-ı Kerim’de geçen Hızır kıssasıyla ilişkilendirilmesi anlamlı değildir. Utnapiştım’in ölümsüzlüğü ve bilge kişiliği, İslam mitolojisindeki Hızır’ı anımsatsa da Kur’an-ı Kerim’de “Kul” olarak geçen Hızır’ın ölümsüzlüğüne dair ne ayetlerde ne de hadislerde açık bir bilgi bulunmamaktadır. Ocak, İslam mitolojisinde ya da halk inancında geçen Hızır ile kıssadaki Hızır arasında hiçbir benzerlik yoktur. İskender efsane-

sinin de, Kur'an-ı Kerim'de geçen Hızır kıssasıyla benzer olmadığını, çünkü Kur'an-ı Kerim'de geçen kıssada ölümsüzlük veren bir sudan bahsedilmediğini vurgulamaktadır (Ocak, 2012:57). O halde Anadolu halk inanışlarında Hızır neden 'Kul'dan farklı sıfatlarla ifade edilmektedir? Ocak, bu sorunun cevabını mitolojik anlatıların halk üzerine etkilerinde ve tasavvuf ilminin yaklaşımlarında aramak gerektiğini düşünür. Bir arada yaşayan halklar için etkileşim kaçınılmazdır. Ortak yaşam alanları, kültürel alışverişin gerçekleştiği alanlardır. Anadolu halk inanışlarında güçlü bir yere sahip olan Hızır kültü, kültürel etkileşimle değişikliğe uğrar. Ocak'ın vurguladığı diğer bir etkileşim noktası ise mutasavvıfların Hızır ile ilgili görüşleridir. "Mutasavvıflara göre Hızır 'veli'dir. İnsanüstü özelliklere sahiptir. Hızır, beden değiştirebilmekte, ihtiyar, genç bir adam ya da bir çocuk olabilmektedir. Hızır hareket eder, insanların yardımına koşar, umulmadık bir anda ortaya çıkar ve yine bir anda yok olur. Ölenleri diriltilebilir. Havada yürüyebilir, durabilir; su üstünde batmadan durabilir" (Ocak 2012: 90).

Tasavvufun yorumladığı Hızır inancının, Anadolu'nun birçok kentinde izlerine rastlanmıştır. En yaygın inanış, Hıdırellez günü Hızır'ın insanlara çeşitli kılıklarda görünerek yardımda bulunmasıdır. Anadolu'da "*Hızır gibi yetiştin*", "*Kul sıkışmayınca Hızır yetişmezmiş*" vb. ifadeler halk arasında oldukça yaygındır. Sakarya'da Hızır'ın Cuma günleri yaşlı bir dede kılığında camiye gidip namaz kılacağı yönünde çok güçlü bir inanç vardır. A.G.'nin anlatısına göre, Cuma namazı esnasında yaşlı aksakallı ve nur yüzlü bir dedeyle yolda tesadüfen karşılaşır. Yaşlı adam kendisine misafir olmak istediğini söyler. A.G. çekinir. Yaşlı adamı dilenci sanarak evinde misafir etmek istemez. Para vermeyi teklif eder. Yaşlı adam parayı kabul etmez. Ben sana eve yemeğe gelmek istiyorum der. Ancak A.G. yine çekinir. Hızırca evine gider. Bir süre sonra, A.G. bu kişinin Hızır olabileceğini düşünerek, yaşlı adamı evine davet etmediği için pişman olduğunu, büyük bir kısmeti elinden kaçırdığını söyler (A.G., 45, ev hanımı, lise, Sakarya, 01.04.2016).

Sakarya'da Hıdırellez'de Sapanca gölünden kum toplama uygulaması yaygındır. Hıdırellez'de Sakarya'nın Sapanca gölü kıyısında yürürken "Ya Hızır, yetiş bize, bereket, bolluk getir bize" şeklinde dua ederek avuçlanan kumlar, bir poşete doldurulur ve evde kurutulularak bir sonraki Hıdırellez gününe kadar ambarda saklanılır. 5 Mayıs gecesi, göl kenarında Hızır'a rastlanacağı, Hızır'ın dilekleri kabul edeceğine inanılır. Kurutulmuş kumların ise bir sonraki Hıdırellez'e kadar ambarda saklanması, Hızır'ın bereket ve bolluk getireceğine inanılmasındandır¹. Tanıklık edilen diğer bir uygulamada Çanakkale'nin Erenler tepesinde gerçekleşmiştir. Eş, dost, akraba tüm köy toplanarak yedi erenler tepesine çıkılır. Burada yer alan yedi türbenin etrafında dualar okunur. Dilekler dilenir. Çocuk isteyenler karşılıklı dört çubuğa bağladıkları mendilden yaptıkları beşik maketini türbeye bırakır. Eş, sağlık vb. dilekte bulunarak, Hızır'a seslerini duyacaklarına inanırlar. Bu türbelerden dualarının Allah katında kabul edilmesi için yardım dilerler. Ardından sofralar kurulur. Herkes beraberce yemek yer. Çocuklar oyunlar oynar, gençler birbirlerini tanıma fırsatı bulur.²

Anadolu'da karşımıza çıkan en yaygın uygulama ise, bir gül ağacının dibine içerisi-

ne dileklerin yazıldığı kâğıdın gömülmesi (maddi beklenti için madeni para gömüldüğü görülmüştür), ya da gül dalına kumaş bağlanmasıdır. Gece saat 12'den önce yapılması gereken bu uygulamada, Hızır'ın sabaha karşı geleceği ve dilekleri kabul edeceğine yönünde yaygın bir inanış vardır.

Görülen mevcut uygulamalar genel olarak değerlendirildiğinde halk inançlarında yer alan Hızır'ın ölümsüz olduğuna dair güçlü bir inancın olduğu söylenebilir. Halk inanışına göre, Hızır, her an hazırdır. Ölümsüzdür ve kılık değiştirerek (beden değişimi de mümkün) fark ettirmeden insanlara yardımcı olabilir. Diğer bir anlatımla, insanlara 'güç' durumlarda yardım eden kişinin, Hızır olma ihtimali yüksektir. Anadolu'nun birçok kentinde Hızır inancı farklı uygulamalarla aktarılsa da, hepsinde ortak tema Hızır'ın ölümsüz olduğudur.

2. Antakya'da Hızır inancı: İlyahu Hannebi / Mar Corcus / Hızır (El-Hıdır)

Antakya, tarihin ilk dönemlerinden buyana kesintisiz olarak iskân edilmiş bir kenttir. Antakya'nın önemli ticaret yoluna hâkim olması, kentin aralıklarla işgal edilmesine ve sürekli el değiştirmesine neden olmuştur. Gerek ticaret gerekse fetihlerle bölgeye yerleşen gruplar, yerel halk ile bir arada yaşamayı başarabilmişlerdir. Bugün Antakya'nın çok kültürlü yapısı içerisinde gruplar arası uyumu sağlayan en önemli unsur, geçmişten miras kalan bir arada yaşama kültürüdür.

Musevi, Hıristiyan ve Müslüman cemaatler Antakya'da bir arada yaşamaktadırlar. Antakya'nın çoğu sokaklarında cami, kilise ve havrayı bir aradadır. Kurtuluş caddesinde yer alan Sarimiye Cami, aynı caddenin hemen arkasında bulunan kilise ve bu caddenin yüz metre ilerisinde konumlanan havra Antakya'nın sembolü niteliğindedir. Antakya'da Anadolu halk inancında önemli bir yere sahip olan Hızır inancının, üç semavi dindeki izlerini görmek mümkündür. Halk inanışları bağlamında, Hızır inancı farklı adlarla ifade edilse de üç semavi dine mensup cemaatin ortak inanışını sembolize etmesi bakımından dikkat çekicidir. Bu nedenle Antakya, bir arada yaşayan grupların Hızır inancını nasıl yaşadığını ve nasıl yorumladığını anlamamıza olanak sunar.

Alan araştırması sırasında her üç semavi dine mensup görüşmecilerin kendi inançlarındaki Hızır kimliğini tanımlarken, aynı ya da benzer özelliklerden bahsetmeleri bu konuyu, etkileşim bağlamında ele almamızı gerekli kılmıştır. İlyahu hannebi, Mar Corcus, Hızır ya da El-Hıdır'ın kimliği ile ilgili tanımlamalar, birbirinin aynı ya da benzer olması, yüzyıllardır bir arada yaşayan her üç dine mensup cemaatin birbirlerinden etkilendiği izlenimi vermektedir. Hızır inancını dinler arası ortak bir değer olarak konumlandırmamıza neden olan halk inanışları, ayrı başlıklar altında incelenmeye çalışılmıştır.

2.1. Musevi cemaati ve İlyahu Hannebi inancı

Antakya'da ve çevresinde yaşayan Musevilerin tarihi sürecine ilişkin kaynaklara ol-

dukça azdır. Musevi görüşmeciler, M.Ö. 300 yıllarında günümüzden yaklaşık 2500 yıl önce Suriye, Irak, İran ve Filistin üzerinden Antakya'ya göç ettiklerini söylemişlerdir. Antakya'nın ünlü ticaret merkezlerinden biri olması, Yahudi tüccarların bu bölgeye göç etmelerine neden olmuştur. Seleucus I. Nicator'un 300 yıllarında Antakya kentini kurduğu sırada, bölgenin ilk sakinlerinin arasında Yahudilerin de olduğu bilgisi, bu yönde yapılan görüşlerin tarihi metinlerle örtüştüğünü göstermesi açısından önemlidir (Ataman 1996). Eskiden Antakya'da daha kalabalık bir nüfusa sahip olan Musevilerin çoğu evlilik gelenekleri nedeniyle göç etmiş (yaklaşık 50-60 aile), geriye sadece 16 Musevi kalmıştır.

Musevi halk inanışlarında geçen İlyahu hannebi inancı üzerinde durmadan önce, Yahudi efsanelerine bakmak konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Kitab-ı Mukkades'te geçen İlyas (Elijah) Hızır ile özdeşleştirilir (Türk, 2002: 32-33). Yahudi efsanesinde göre; "İlyas ile Haham Yeşua Ben Levi arkadaşlıklar ve birlikte yolculuk yaparlar. Yolculukları sırasında İlyas (Elijah) Kur'an'da geçen Hızır gibi nedeni anlaşılmasız işler yapar. Yeşua ben Levi bu yaptıklarına anlam veremez ve kızar, sabırsızlanarak sebeplerini sorar. İlyas ise bunları ilahi takdirin sonucu yaptığını söyleyerek nedenlerini anlatır" (Dinç, 2011: 63-64). Hook'un aktardığı diğer efsaneye göre ise;

İlyas karşılaştığı dulun yiyecek fiçisini üç buçuk yıl tükenmez kılar. Ölen oğlunu yeniden canlandırır. İlyas yardımcısı Eliş'a'dan ayrılmak ister. Ancak Eliş'a, İlyas'yı bırakmak istemez. İlyas, Eliş'a'yı kendinden ayrılması için ikna etmeye çalışır. Eliş'a ayrılmayı kabul etmez. Ürdün ırmağına ulaşırlar. İlyas cübbesini katlar ve Ürdün ırmağına vurur; ırmak bölünür ve ırmağı geçerler. İlyas ırmağın öte tarafında kendisinden ayrılması için nasıl bir hediye istediğini sorar. Eliş'a efendisinin ruhunun iki katının kendi üzerine gelmesini ister. Bunun üzerine ateşten bir araba ve ateşten atlar ikisini birbirinden ayırır. İlyas bir kasırga hortumu tarafından göğe alınır. Göğe yükselirken cübbesi düşer ve onu Eliş'a alır; Eliş'a, geri dönüp Ürdün ırmağına varır ve cüppeyi ırmağa vurarak, İlyas'ın mucizesini yeniler ve karşıya geçer. Eliş'a bir peygamberliğe başlar. Kısırlık yaratan su kaynağını iyileştirir. Kendisiyle alay eden çocuklara lanet okur; bunun üzerine iki ay ormandan gelir ve bu çocukların kırk ikisini öldürür. Dul kadının eksilen yağın artırır. Kadının ölen çocuğunu diriltir (Hooke, 1995: 186-187).

Görüşmeye katılan tüm cemaat üyeleri, diğer cemaatlerin Hızır inancı ile kendi inanışlarını karşılaştırmışlardır. "Müslümanların Hızır'ı gibi" ifadelerini kullanarak, Hızır inancının ortak bir inanış olduğunu vurgulamışlardır. Bu farkındalık, gündelik hayatı bir arada paylaşmakla ilgilidir. Her üç dine mensup cemaatler birbirlerinin inançlarını, gelenek ve göreneklerini bilmekte, birbirlerinin bayramlarını kutlamaktadırlar. Görüşmelerde H.C.'nin aktardıkları, Musevi halk inanışında İlyahu hannebi'nin özelliklerini aktarması bakımından dikkat çekicidir. H.C.'ye göre, Musevilikte Hızır ile özdeşleştirilen İlyahu hannebi, Hızır ile aynı kişidir.

İlyahu hannebi, Hızır diye bildiğimiz ve tabir ettiğimiz kişidir. ‘Ya İlyahu hannebi’ dendiği zaman, İlyahu, her an hazır ve nazır olduğunu anlarız. Her zaman onun adını zikrettiğinizde hazır ve nazır olur. Mesela yemek yaparken yemek taşı taşacak, ‘Ya İlyahu hun nebi’ deriz hemen. Mesela bir bebek bir ses duyduğunda irkildiğinde, kötü rüya gördüğünde de ‘İlyahu hannebi’ deriz mesela. Hemen Hızır yetişir. Çocuğu sakinleştirir. Her an hazır ve nazırdır (H.C., 65, emekli, üniversite, Antakyalı, 04.12.2016).

H.C. İlyahu hannebi’yi gündelik hayatın her aşamasında güçlükler karşısında, yardıma koşan mucizevi bir kurtarıcı olarak tanımlar. Diğer anlatısından İlyahu hannebi’nin işleri yoluna koyacağı, şans getireceği yönünde bir inanın olduğu anlaşılmaktadır.

İlyahu hannebi, Hızır anlamına geliyor. Hızır yetişen, o anda orada olan, hemen gelen, duyan, hisseden yanımda olan kişi anlamına gelir. Yani örnek veriyorum çocukluğumdan beri bunu böyle biliyorum mesela bir iş yapılacak İlyahu hannebi’nin adıyla işe başlanır. Bir yere gidilecek onun adıyla gidilir. Ağır bir şey taşıdığımızda “İsmil İlyahu hannebi” (İlyahu hannebi adıyla) diye başlarız. Bir şey yapılacak onun adıyla yapılır. Buna inandığımız ve iman ettiğimiz için çok şükür Allaha yani işler hep rast gider, sıkıntı olmaz. Onun adıyla başlanır, yapılır, gidilir, gelinir. ‘İsmil ya İlyahun nebi’ ile işe balarız. Biz buna iman ederiz. Buna inanmak lazım, buna iman etmek lazım (H.C. 65, emekli, üniversite, Antakyalı, 04.12.2016).

Diğer bir anlatıya göre İlyahu hannebi, İlyas peygamberin kendisidir. A.D.nin anlatısına göre:

İlyahu hannebi, ölmeyen ve görülmeyen bir peygamber. Görünür de kimse tanımaz. Yaşanmış bir olayı anlatayım size. Bizim namazda on kişi olmamız lazım. Ölüden sonra ‘minha’ dediğimiz, ibadet var. O gün dokuz kişi olmuşlar. Onuncu kişiyi bekliyorlar. Bir yaşlı adam geliyor. Biz onuncu gelen kişiye değer, kıymet veririz. Namazı, ibadeti tamamladığı için. Namaz biter. Bir genç derki gel koluma gir seni götürüyüm. Yaşlı adam yok der. Ben yavaş yavaş giderim der. Yaklaşık 500 metre yol mahalle içerisinde. Bakıyor adam mahallede taşın ya da sandalyenin üzerinde oturuyor. Genç adam diyor ki ne zaman geldin? Ben bir yere gitmedim ki diyor. Öyle deyince biz işte ne diyoruz ‘İlyahu hannebi desturani’ diyoruz. Yani her şeye yetişen anlamında. Bizde, İlyahu hannebi’nin adı geçince hep ayağa kalkılır. Her şey durur destur gibi. Yani o Allah’ın izniyle geldi (A. D., 65, emekli, üniversite, Antakyalı, 09.12.2016).

Sünnet, Yahudi inancında oldukça önemli bir dini ritüeldir. Ritüel havrada gerçekleştirilir. Bebek sekiz günlük iken sünnet edilir. Antakyada yaşayan Musevilerin Hızır ile özdeşleştirdikleri İlyahu hannebi’nin sünnet esnasında törende bulunduğu inanılır.

Davetlilere sünnet saati verilse de sünnetin başlaması için İlyahu hannebi'nin gelmesi beklenir. Sünnet gerçekleşmiş olması, İlyahu hannebi'nin geldiği ve orada olduğu anlamına gelmektedir. Sünnet bittikten sonra, İlyahu hannebi için “İlyahu hannebi tepsisi” gezdirilir. Davetliler bu tepsiye para bırakırlar. Çocuğun ailesi bu parayı ‘bereket parası’ olarak alır ve evde saklarlar. H.C. Antakya’da varlığını koruyan bu pratiğin, İstanbul’da tanıklık ettiği Musevi sünnet töreninde uygulanmadığını belirtmiştir. Bu farklılığın nedenini gelenek ve görenek, yaşam şekli vb. durumlarla ilişkilendirmiştir. Ancak temelde aynı dinin cemaat üyeleri olduklarını vurgulamıştır.

H.C. anlatısında, sinagog ve havralarda, İlyahu hannebi geldiğinde oturması için “İlyahu hannebi tahtı” bulundurulduğunu, eskiden bir kapalı alanda bulundurulan bu tahtın günümüzde açıkta olduğu söylemiştir. Antakya’da bulunan havrada iki tane İlyahu tahtı bulunmakta olduğunu belirtmiştir.

A.D.’nin anlatısı da sünnet sırasında İlyahu hannebi’nin törende bulunduğu inancını vurgulamaktadır.

Antakya’da bir sünnet oldu. Sünnet olacak çocuğun babası ya da dedesi çocuğu taşıır. Yanlarında boş sandalye koydular. İlyahu hannebi için. Gelip o sandalyeye oturacağı düşünülür. O arada din adamı ‘acele etmeyin İlyahun nebi daha gelmedi, haberi gelmedi’ dedi. O gelene kadar beklenir (A.D., 65, emekli, üniversite, Antakya, 06.12.2016) .

Anlatılara genel olarak bakıldığında, Musevi inancında İlyahu hannebi ölümsüzdür. Zor zamanlarda insanların yardımına koşan, mucizevi işler yapan bir kurtarıcı olarak anlatılmıştır. Görüşmeciler, İlyahu hannebi’yi anlatırken, “Müslümanların dediği gibi Hızır gibi yetişir” şeklinde ifadelerde bulunmuştur. Sünnet pratiğinde de İlyahu hannebi’nin “Hızır gibi yetişerek” çocuğun ağırlarına son vermek için geldiğine inanılır. Antakya’da yaşayan Musevilere göre, İlyahu hannebi, mucizevi özellikleriyle, ölümsüz olmasıyla, zor durumda ihtiyaç sahiplerinin yardımına yetişmesiyle, Anadolu halk inançlarındaki Hızır ile benzerdir. Ancak Musevi inancında İlyahu hannebi’nin dinsel bir ritüelin parçası olarak anlamlandırılması, aynı bölgede yaşayan Müslüman Alevilerin Hızır inancıyla benzerlik taşısa da Anadolu halk inancında görülen Hıdırellez kutlamaları ve bu kutlamalarda uygulanan pratiklerden farklıdır.

2.2. Hristiyan cemaati ve Mar Corcus inancı

Antakya’da yaşayan Hristiyanlar, Hristiyanlığın yayılmaya başladığı ilk yıllardan Hatay’da yaşadıklarını, Hristiyanlık dininin bu kentten geçmişte yaşamış ataları aracılığıyla Batı’ya yayıldığını belirtmişlerdir. Hristiyanlar, Hatay’ın çoğunlukla İskenderun, Altınözü, Samandağ ilçelerinde yaşamaktadırlar. Bunun yanında Türkiye’nin tek Hristiyan köyü Tokaç’lı (Cüneydo) ve yine tek Ermeni köyü ise Vakıflı köyüdür. Altınö-

zû'ndeki Sarılar ile Samandağ'daki Zeytuniye Mahallelerinde Hristiyanlar yoğun olarak yaşamaktadır.

Avrupa Hristiyanlarının St. George, Süryanilerin ise Mor Gabriel olarak ifade ettikleri azizi, Hristiyanlar, Mar Corcus olarak adlandırırılar. Mar Corcus, Arap Hristiyanlar için Hızır ile özdeştir. C.K. anlatısında Mar Corcus ile Hızır'ı şu şekilde ilişkilendirmiştir:

Hızır demek Hristiyanlarda aziz demektir. Avrupa Katolik ve Ortodoks Hristiyanlarında St. George, Aziz George, Hızır George aynıdır. Arap Ortodokslar "Mar", Rumlar Aya derler Aya İrini, Ayasofya, Aya Yorgi bunlar hepsi aynı anlamdadır. Arap Ortodokslar Mar Corcus derler. Mar, aziz anlamına gelir (C. K. , 50, kuaför, lise, Antakya, 14.12.2016).

Diğer bir görüşmeci, St. George'un Hristiyanlığın yayılma sürecinde işkencelere maruz kalmış bir aziz olduğunu belirtmiştir. Azizliğin, Hristiyanlığın ilk yıllarında yararlılıklar gösterenlere verilen bir mertebe olduğunu vurgulamış, St. George'un da ölümlü olmasına rağmen mucizeler yaratan bir aziz olduğunu şu şekilde ifade edilmiştir:

Mar Corcus'un babası İmparator'un muhafızlarının başıydı. Corcus'un babası gizlice Hristiyanlığı kabul etmiş, Hristiyanlığı oğlu Corcus'a öğretmişti. St. Corcus, 15-16 yaşında harp okuluna gitmiş. Savaşa gönderildiği cephede başarı kazanınca yüzbaşı olmuştu. Savaşı iyi bilen, kılıç kullanabilen bir subaydı. Sonra yüzbaşı olur. 20 yaşında binbaşı oldu Mar Corcus. Babası ölünce kendisi kralın muhafızlarının başı oldu. Bir gün Roma kralı, adamlarına tembih etmiş nerede bir Hristiyan görürseniz onu öldürün diye. Mar Corcus'un zoruna gitmiş bu. Ben Hristiyanlardan bir kötülük görmedim. Biz bunları zindana atıyoruz, öldürüyoruz. Gidip İmparator ile konuşacağım der. Arkadaşları sakın sen gitme dediler. Gidersen seni asarlar. Arkadaşları engel olmaya çalışsalar da başaramazlar. İmparator'un karşısına çıkar 'Hristiyanlar bize kötülük yapmadıkları halde neden onları öldürüyoruz?' der. İmparator ona sen binbaşısın ve ilerde daha iyi yerlere gelebilirsin şimdi git düşün der. Mar Corcus, istersen beni hapse at der ve Hristiyan olduğunu itiraf eder. Hapse attılar. Ertesi gün yine getirirler İmparator'un karşısına. Yine aynı ifadeyi verir. Bir çukur kazarlar ve içerisine kireç koyarlar. Yansın ölsün diye. Kral kemiklerini kimseye vermeyin der. Üç gün kuyuda kalır Mar Corcus ama ölmez. Çünkü Allah'a dua etti. "Ya Rabb'i beni kurtar" diye. Krala getirdiler Mar Corcus'u. Ölmedi mi dedi. Bunun kemiklerinin erimesi gerekirdi. Tekrar zindan attılar. Tekrar çıkardılar ve sordular. Yine aynı cevabı verdi. Romalıların sihirbazları biz buna içki içirelim ya bizim gibi puta tapar ya da ölür. Tasın içine zehir koydular, Mar Corcus'a içirdiler ama bir şey olmaz. Mar Corcus, aynı tasa saf su koy bana içiren içsin der. İçen adam hemen yıkılır ölür. Sonra Mar Corcus, iki gün önce ölen adamı Allah'ın rızasıyla dirilteceğini söyler. Mezarın başında bir dua

okur, adam dirilir. Bu sefer dediler ki sihirbazsın sen. Eğer oradaki putlara kurban kesersen kurtulursun yoksa seni öldüreceğiz derler. Putların olduğu yere götürdüler. Orada bir dua okudu, bütün putlar devrildi. Oradaki din adamları dediler ki “eğer bu adamı öldürmezsen bütün halkımızı Hristiyan yapacak bu”. O nedenle 23 Nisan’da Mar Corcus’un kafasını kestiler. 23 Nisanda Mar Corcus adına kiliselerde ayin okunur (B.Ç, 78, çiftçi, ilkokul, Samandağ, 09.12.2016).

Hristiyanlar, Mar Corcus’un ölüm yıl dönümü olarak kabul ettikleri 23 Nisan’da her yıl kilisede ayin düzenlemektedirler. Mar Corcus adına mum yakarlar. Adı George olan kişiler, bir gün boyunca evlerinde sofraya açar, gelen misafirlerini ağırlarlar. Eş, dost akrabalar o gün o kişinin evine gider, bayramını kutlarlar.

Hristiyanlar arasında Mar Corcus’un canavarı öldürdüğü ile ilgili efsane, görüşmelerin neredeyse tamamı tarafından anlatılmıştır. Efsaneye göre;

Mar Coucus’un annesi Filistinli, babası Romalıydı. Kendisi Kapadokya’da doğmuş. Babası öldüğü zaman annesinin Beyrut’ta tarlaları vardı. Bunlar Beyrut’a geldiler. Beyrut’ta bir canavar denizden çıkıyor, şehrin suyunu kesiyordu. Kral dedi ki, “bu canavara bir hayvan atalım”. Canavar hayvanı (kurbanı) yediğinde şehre gelen su kesilmiyor. Hayvanlar tükenince bu sefer kral insanları kurban veriyor. Sonra sıra Krala geliyor. Kralın bir tek kızı var. Kral diyor ki ben krallıktan vaz geçiyorum yeter ki kızımı vermeyeyim. Ancak herkes buna karşı çıkıyor. Herkes çocuğunu verdi sen neden çocuğunu vermiyorsun diye halk isyan ediyor. Kral çaresiz kızını hayvana takdim etmek için denizin kenarında bulunan yüksek bir duvarın üzerine kızını çıkarıyor. Herkes duvarın arkasında canavarın gelip kızı yemesini bekliyor. Mar Courcus kızı görüyor. Yanına gidiyor. “Senin burada ne işin var” diyor. Kız ise “beni babam bu hayvana verdi” diyor. Mar Courcus, “seni kurtaracağım” diyor. Kız “sen bana yardım edemezsin kaç bu hayvan ikimizi de yer” diyor. Mar Courcus, “bana bir şey olmaz. Ben Courcus, Nasraniyim” diyor. Mar Courcus atına binmiş orada hayvanın gelmesini bekliyor. Hayvan denizden çıkıp ağzını açtığı anda Mar Courcus, mızrağı ağzına saplar. Canavarı öldürür. Bütün millet bu olay karşısında Mar Courcus’a hayran olur. Koskoca kral hayvanı öldüremedi, Mar Corcus tek başına öldürdü diye binlerce Romalı Hristiyanlığı kabul eder. Deniz kenarındaki türbe Mar Corcus’un mezarıdır. Bu mezarlığı yapan Hristiyanlardı. Fakirlerin, kölelerin yaptığı basit bir mezardı. Aleviler Hıdır diye gidiyorlar. Biz ise Mar Corcus diye (M.A., 60, emekli, ilkokul Samandağ, 10.01.2017) .

Görüşmeciler Mar Corcus’u at sırtında ejderhayı öldüren bir Roma komutanı, cengâveri olarak tanımlar. Bu efsaneye konu alan Mar Courcus’un ejderhayı mızrağıyla öldürdüğü sahne, birçok evin duvarlarında asılıdır (Bkz. Fotoğ. 1-2). M.A. anlatısında, “ata binen Mar Corcus’un, Hızır denilen kişi” olduğunu ifade etmiştir.

Fotoğraf 1 ve 2: Evin duvarında asılı olan Mar Corcus'un ejderhayı öldürme sahnesinin canlandırıldığı resim (A.E.)³

Samandağ'ın Deniz Mahallesi'nde ve Samandağ'ın Mızraklı köyünde olmak üzere iki tane Mar Corcus türbesi bulunur. Müslümanlar arasında Hızır türbesi olarak bilinen bu türbeler, her iki inanç mensupları tarafından ziyaret edilmektedir. M.A., bu konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Yıllar yılı çok uzak yerlerden gelip türbede kendi dertlerine deva arayanlar olmuştur. Zaman ve şartlar insanlarda bir arada yaşama kültürü oluşturmuş. O kaynaşma neticesinde Alevi vatandaşlarla Hristiyanlar ziyaretleri birlikte kullanmaya başladılar. Ziyaret olsun St. George haricinde yine St. Yakup türbesi ortak kullanılan türbelerdendir. Samandağ'da Eski İngiliz okulunun arkasında Mar Corcus türbesi. Eskiden bizimkiler oraya çok giderdi. Artık yavaş yavaş bizde türbe kültürü kalktı. Şimdi Alevilerle ortak kullandığımız türbe Denizdeki Hızır Aleyhüsellam türbesi ve bir de Mızraklıdaki Kızma Dimyen⁴ (Kadmos ve Daniel) türbesidir. Aleviler bu türbede bizimle Kızma Dimyen bayramını da kutluyor. Türbede konaklama yerleri var. Hayriy (kurban eti ve buğdaydan yapılan adak yemeği) de yapıyorlar orada. Biz oraya yılda bir kere gideriz. Alevi vatandaşlar orayı tam bir türbeye çevirmişler” (M.A., 60, emekli, ilkokul, Samandağ, 09.01.2017).

Görüşmelerde, Alevi ve Hristiyan cemaatin ortak kullandığı türbelerden bahsedilmiştir. Bu bölge insanı yüzyıllardır bir arada yaşamaktadır. Bu noktada karşılıklı bir etkileşimden bahsetmek mümkündür. M.A.'nın aktardıkları Alevi-Hristiyan etkileşimini

ortaya koyması açısından dikkat çekicidir.

Her tarafta Hızır türbesi var. Ama en büyük Hızır türbesi Deniz'dedir. O da bizim yıllar yılı St. Georeus türbesi olarak bildiğimiz bir türbe. Ben çocukluğumda bizimkiler götürürdü bizi. Mar Corcus derdik biz bu türbeye. Gemicilerin, çocukların koruyucusu, denizde olanların koruyucusu olarak bilinirdi. Bizim kültürde türbe inancı zayıflıyor. Deniz türbesine eskiden müthiş şeylerle giderlerdi. Şimdi pek fazla ziyaret edildiğini sanmıyorum eskisi gibi. Orada tütsü yakılır, tütsü bağış olarak götürülür, bağış yapılır, etrafında dönülür saygıdan olsa gerek. Annemle zamanında giderdik hatırlarım (M.A., 60 yaş, emekli, ilkokul, Samandağ, 18.01.2017).

Aleviler ile Hristiyanların ortak kullandıkları diğer bir türbe hakkında B.Ç. şu şekilde bilgi vermektedir:

Mlulei (muli) derdik Arapçada. Mlulie Türbesine giderdik. Asırlık bir dut ağacı vardı. Herkes çaput bağlardı. Dilek ağacı gibidir. Adak adanır horoz keserlerdi. Tütsü, mum yakarlardı. Şimdi hiçbir Hristiyan vatandaş gitmiyor Alevi vatandaşlar restore etiler (B.Ç., 64, emekli, ilkokul, Samandağ, 20.01.2017).

Bu anlatılar Samandağ bölgesinde yaşayan Alevi ve Hristiyanların etkileşimini göstermesi bakımından dikkat çekicidir

Karşılıklı etkileşimi yansıtan diğer bir unsur ise gündelik hayatta Mar Corcus'un Hızır ile aynı anda kullanılıyor olmasıdır. Görüşmeciler, ihtiyaç duyduklarında Mar Corcus'un kendilerine yardım edeceğine, karşılaşılan bir güçlükte ya da kazada "Ya Hızır, ya Corcus", "Ya Allah, ya Mesih ya Corcus" dediklerini söylemişlerdir. Ancak gündelik hayatta bu yakarışın Aleviler kadar yoğun olmadığını vurgulamışlardır. B.Ç. anlatısında Hristiyanlar tarafından "Ya Mar Corcus" ifadesinin yanında "Ya Hızır" ifadesinin de kullanıldığını söylemiştir. B.Ç.'nin diğer bir anlatısında Mar Corcus'un denizcileri koruyan özelliği vurgulanmıştır.

Mar Corcus, ölmeden önce cenabı Allah'tan tek bir şey istedi. "Ya Rabb'i eğer fırtınalı bir günde denizde bir geminin içinde mümin varsa, gemi batacaksa o gemidekiler cenabı Allah'a "ya Allah ya Corcus" desinler. Böyle dediklerinde fırtına dursun ve ölmesinler. Bazılarının hasta olan ailesi "ya Allah ya Coucus buna şifa ver" desinler ve şifa bulsunlar. Mar Corcus bunları istedi Allah'tan. Mar Corcus ölmeden önce malını mülkünü sattı fakir fukaraya dağıttı. Nerede bir düşkün, bir aciz varsa "ya Allah ya Corcus beni buradan kurtar dese" kurtarır. Şimdi biz "ya Rabbi, Ya Corcus'un hatırı için bu adama şifa ver" diyoruz. Allah'tan istiyoruz Mar Corcus'un adı için. Hastayı Allah iyileştiriyor ama Mar Corcus'un hatırı için (B.Ç., 78, çiftçi, Samandağ, ilkokul, 22.01.2017).

Bu nedenle Hristiyanlar günlük hayatta, dara düştiklerinde ya da ağır eşya kaldırılacağı vb. durumlarda, Allah'ın dualarını kabul etmesine aracılık etmesi için Mar Corcus'a yakarıшта bulunurlar. "Anadolu, Suriye, Yunanistan, Mısır gibi coğrafyalarda tanınan Mar Corcus'un Hızır gibi bolluk, bereket getirdiğine, kuru ağaçları, otları yeşerttiğine inanılır"

(Dinç, 2011: 129). Ocak (2012:138), Hızır ile Mar Courcus efsanelerinin benzerliğini kültürel etkileşime bağlamaktadır. Suriye ve Mısır bölgesinin Müslümanlarca ilk fetih yıllarından başlayan, buraya yerleştirilen Müslüman ile Hristiyan halklar arasındaki kültürel bir etkileşimin sonucu olduğunu, ancak bu benzerliğin Hızır inancının Anadolu'ya Hristiyan kültüründen geçtiğini söylemek anlamına gelmediğini, Mar Corcus'un bilinmediği bölgelerde de Hızır'a ait inanç ve makamlar bulunduğunu vurgulamaktadır. Türk'ün (2010:85), Antakya'da yaşayan Alevi cemaati üzerine gerçekleştirdiği çalışması, Ocak'ın vurguladığı Müslüman-Hristiyan etkileşimi görüşünü destekler niteliktedir.

Görüşmeciler Hızır'ı Mar Corcus ile özdeşleştirmişler. Her iki inanca mensup cemaatler, ortak kullandıkları türbeleri kendi inançlarına göre kutsal kabul edip, ziyaret etmektedirler. Bu durum, yüzyıllardır bir arada yaşayan bu halkların karşılıklı etkileşim içerisinde olduklarını söyleme olanağı verir. Bu karşılıklı etkileşimi, gündelik yaşama dair birçok pratikte gözlemlemek mümkündür. Bu durum, ayrı bir inceleme alanı olarak ele alınabilecek dikkate değer bir durumdur.

2.3. Sünnilerde Hızır inancı ve Hıdırellez

Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Antakya'da yaşayan Müslümanlar Hızır inancını baharı müjdeleyen "Hıdırellez" kutlamalarıyla yaşatmaktadırlar. Hıdırellez'in kökenine ilişkin anlatılan efsane dikkat çekicidir. Zü'l-Karneyn'nin (İskender) "Ab-ı Hayat"ı (ölümsüzlük suyu) bulmak istemesi kısmına kadar birçok benzer efsane aynıdır. Ancak bu efsanelerde Zü'l-Karneyn yanına Hızır ve İlyas alır. Denizi geçip, karanlıklar diyarına varırlar. Zü'l-Karneyn'in yanında karanlığı aydınlatan iki tane mücevher vardı. Birini, kendi alır ve diğerini Hızır'a verir. Hızır ve İlyas bir tarafa Zü'l-Karneyn ise diğer bir taraf gider. Kim suyu bulursa diğerine haber verecektir. Hızır ve İlyas epey gittikten sonra acıkırlar. Yanlarında bulundurdukları pişmiş balıkları bir subaşında yemeye hazırlanırlar. Hızır ellerini suda yıkar ve ellerinden damlayan bir damla su pişmiş balığın üzerine damlayınca balık canlanır ve suya atlar. Balığın canlanması üzerine Hızır ile İlyas aradıkları suyun bu olduğunu anlar ve sudan içerler. Böylelikle ölümsüzlüğe kavuşurlar. Ancak o sırada, bu suyu Zü'l-Karneyn'e haber vermemeleri için görünmezlerden bir ses gelir. Bu nedenle Zü'l-Karneyn'e suyu bulduklarını söylemezler. Ölümsüzler arasına katılan Hızır ve İlyas ise, bundan sonra senede bir defa, bir gülfıdanı altında, ya da bir denizin kenarında buluşurlar. O güne Hıdırellez denilmiştir (Uraz, 1993: 183).

5 Mayıs gecesi, kâğıda resmi çizilerek ya da yazılarak ifade edilen dilekler, gül ağacının dibine gömülür, gül dalına bağlanır, dere, nehir, deniz gibi su ile temas edebilecek yerlere bırakılır. Hatay'ın Samandağ ilçesinin Deniz Mahallesi'nde bulunan Hızır türbesi de Hıdırellez günü yerli turistler tarafından ziyaret edilmektedir. Kâğıda yazılan ya da çizilen dilekler denize atılır, dualar okunur ve son olarak Hıdırbey köyüne gidilerek Musa'nın asasının çınar ağacına dönüştüğüne inanılan yere ulaşılır (Bkz. Fotoğraf 3). "Ab-ı hayat" olduğuna inanılan çeşmeden su içilir (Bkz. Fotoğraf 4).

Fotoğraf 3: Musa Ağacı (Hıdırbey, A.E.)

Fotoğraf 4: Ab-ı Hayat Çeşmesi, (Hıdırbey A.E.)

‘Hayat Suyu’, Türk ve dünya mitolojilerinde sık rastlanan bir efsanedir. Ölen insanların dirilmesi veya ölümsüzlüğe erişmesi, bütün insanlığın ortak temennisidir. Eski Türkler de yeniden can veren bu suya hayat suyu derlerdi. Bazı masallarda Hayat Suyu yalnızca ölüleri veya hastaları iyileştirir. Bazı efsanelerde ise ihtiyaçlara gençlik verir. Bazı Altay efsanelerine göre göğün 12 katına kadar yükselen Dünya Dağı’nın üzerinde bir Kayın ağacı vardı. Hayat suyu da bu kayının altındaki kutsal bir çukurda bulunurdu. Bu hayat suyunun başında, yine kutsal bir ruh olan bir bekçi vardı. Efsaneye göre bu bekçinin adı da Tata idi (Ögel, 2010:107). Efsanenin Hayat Suyu ile ilgili bölümü şöyledir:

Büyük bir dağ yükselir, on iki gök katından
Dağda bir kayın vardı, yaprakları altından,
Kayının altındaysa, küçük bir çukur vardı,
Bir karış bile değil, o kadar yüzlek dardı.
Bu çukur hep doluydu, kutsal hayat suyuyla,
İçen ölmez olurdu, ebedi bir duyuyla,
Altın bir kâse vardı, bu suyun tam başında,
Bir de bekçi konmuştu, kim bilir kaç yaşamda,
Ak-Sakal Tata denir, bu bekçinin adına,
Tanrıca konmuş idi, bu kayının altına.
Yalnız Hayat Suyunun da neveleri vardır (Ögel, 2010: 107).

33 yıldır Antakya’da yaşayan ve Antakya’nın çok renkli yapısı içerisinde yer alan Özbekler ise, Hıdırellez’i bahar bayramı (Nevruz) olarak kutlarlar. Nevruz’da ailecek, sulak yerlere ya da dağ tepelerine gidilir, ailece piknik yapılır, gün boyu eğlenilir. Sümelek kaynatır, belaların ‘def edilmesi’ için Dervişhane adı verilen pratik gerçekleştirilir.

Evler temizlenir, gerekirse boyanır, eski kıyafetler yenileriyle değiştirilir, ağaçlar budanır, bereketi temsil eden yeşertilmiş buğday kaynatılarak Sümelek pişirilir, komşu, akraba ziyaretleri yapılır. Çocuklar Nevruz şarkıları söyleyerek, kapı kapı gezer (Eraslan, 2015: 115-116-117).

2.4. Alevilerde Hızır ya da Hıdır inancı

Hızır inancı, Anadolu'nun neredeyse tamamında görülen yaygın bir inançtır. Müslümanlıkta Hızır inancı, Kur'an-ı Kerim'de yer alan Kehf Suresi'nin 60. ve 80. ayetlerinde geçen Musa ve Hızır'ın yolculuklarına dayanmaktadır. Görüşmeye katılanların neredeyse tamamının bu ayetlerden haberdardır. Türbede yapılan görüşmelerde Aleviler, Musa ve Hızır buluşmasını Kur'an-ı Kerim'den çeviri yaparak aktarmışlardır. Ancak Müslüman halk inanışındaki Hızır inancının dayanakları Kur'an-ı Kerim'i gösterse de, halk inancında anlatılan Hızır'a Kur'an-ı Kerim'de yer almayan özelliklerin verildiği görülmektedir. Bu noktada Hızır'ın kimliğinin toplum nezdinde yeniden yapılanmasını sağlayan unsurlar nelerdir? Bu sorunun cevabı Anadolu'nun çok kültürlü yapısında aranabilir. Bir arada yaşama kültürüne bağlı olarak, kültürel etkileşim nedeniyle halk inanışlarında Hızır'a farklı özellikler yüklenmiş, bu durum İslami kaynaklarla, halk inanışları arasında farklılıkların doğurmasına neden olmuş olabilir. Anadolu'nun Doğu ile Batı arasında köprü vazifesi görmesi, tarihten bu yana önemli ticaret merkezleri arasında yer alması, birçok dini ve etnik grubun bir arada yaşamasına neden olmuş, bu çok kültürlü yapı içerisinde kültürel alışverişler, birçok unsurun yeniden yapılanması ile sonuçlanmış olabilir. Konunun daha iyi anlaşılması için Kur'an-ı Kerim'de geçen ve neredeyse görüşmeye katılan tüm Müslüman görüşmeciler tarafından aktarılan Musa ve Hızır buluşmasını aktarmak yararlı olacaktır.

2.4.1. Musa ve Hızır kıssası

Kıssa, İslam'ın kutsal Kitabı Kuran-ı Kerim'de geçen hikâyelerdir. Kuran-ı Kerim'de yer alan Musa ve Hızır kıssası:

Hızır, Musa bir gün yakını bir gençle (Yüşa bin Nun) birlikte, kendisiyle buluşması emredilen şahsiyetle (Hz. Hızır) görüşmek üzere yola çıkar (Hz. Musa İsrailoğullarına yeryüzündeki en âlim kişinin kim olduğunu sormuş, cevap alamayınca kendisinin olduğunu söylemiştir. Bunu duyan Cenab-ı Hak Hz. Musa'yı azarlamış ve daha âlim, Hızır diye bir kulu olduğunu, gidip onunla görüşmesi gerektiğini vahyetmiş, onu nerede bulacağını da bildirmiştir. İşte Hz. Musa bu nedenle Hz. Hızır'ı aramaya çıkmıştır). Buluşma yeri "iki denizin birleştiği yer" olan *Mecmau'l-Bahreyn*'dir. Hz. Musa, burasını tanıyabilmek için yanına azık olarak aldığı balıktan yararlanacaktır. Çünkü balığın canlanıp denize açılması bir işarettir. Ancak arkadaşı genç, deniz sahilinde uğradıkları bir kayanın yanında balığın denize kaçtığını Hz. Musa'ya haber vermeyi unutmuştur. Yolda acıkıp balığı yemek istediklerinde genç olayı hatırlar ve durumu haber verir. Bunun üzerine Hz. Musa tekrar o kayaya döner ve gerçekten, aradığı kişinin orada olduğunu görür. Bu kişi kendisine Allah tarafından rahmet ve gizli ilim

verilen bir “kul” (Peygamberden nakledilen hadis kitaplarına göre bu kul Hızır) dur. Hz. Musa hemen kendisini yanına almasını ve bildiklerini ona da öğretmesini teklif eder. “Kul” sen benimle beraber asla sabredemezsin der. Kavrayamadığım bir bilgiye nasıl sabredeceksin? diye sorar. Hz. Musa, Allah’ın izniyle sabırlı olacağım ve senin işine karşı gelmeyeceğim der. “Kul”, eğer bana tabi olacaksa ve soru sormayacaksa yola birlikte çıkmalarını kabul eder. Beraber gemiye bindiklerinde, o bu gemiyi delidi. Musa, içindekiler boğulsun diye mi gemiyi deldin? der. O, benimle asla sabredemezsin demedim mi? der. Musa unuttuğunu söyler. Yola devam ederler. Bir oğlan çocuğa rastladıkları zaman, o hemen bunu öldürür. Musa, masum bir canı nasıl öldürdün? O zat, ben sana benimle asla sabredemezsin demedim mi? Musa, bundan sonra sana bir şey sorarsam benimle arkadaşlık etme. Yine yola devam ettiler. Bir memleket halkına vardılar ki, orada ahalisinden yemek istedikleri halde kendilerini misafir etmediler. Derken yıkılmak üzere bir duvar buldular. O bunu derhal doğrulttu. Musa, dileyseydin elbet buna karşı bir ücret alırdın. O, işte dedi bu seninle ayrılışımızdır. Sana üzerinde asla sabredemeyeceğin şeylerin iç yüzünü haber vereceğim. Gemiye gelince, o denizde iş yapan yoksullarındı. Onun için ben gemiyi kusurlu yapmak istedim. Çünkü arkalarında her sağlam gemiyi zorla alan bir hükümdar var. Oğlana gelince, onun anasıda babası da iman etmiş kimselerdi. Bunun için onların azgınlık ve kâfirlik etmelerinden endişe ettik. İstedik ki onların Rabb’i kendilerine hayırlısını, merhametçe daha yakınına versin. Duvara gelince, Bu çocuklar, o şehirde iki yetim oğlandı. Duvarın altında da onlara ait bir define vardı. Babaları iyi bir adamdı. Rabb’in diledi ki, ikisi de definelerini çıkarırlar. Bu Rabbin bir merhametiydi. Ben bunları kendi reyimle yapmadım. İşte sabredemediğin şeylerin iç yüzü (Ocak, 2012: 44-45-46).

Görüşmeler genel olarak değerlendirildiğinde, görüşmecilerin neredeyse tamamı Hızır ve Musa buluşmasını çok az farklılıklarla Kur’an-ı Kerim’de geçtiği şekilde anlatmışlardır. Aleviler Hızır’ı yeşil anlamına gelen “Hızır” olarak adlandırır. Çoğu zaman günlük hayatta “Ya Hızır-ıl ahdar”, “Ya Hızır, ya Allah” ya da sadece “Ya Hızır” ifadelerini kullanırlar. “Ahdar” da Arapça’da “Hızır” gibi yeşil anlamına gelmektedir. “Ahdar” ifadesinin Hızır’ı pekiştirmek amacıyla kullanıldığı söylenebilir. M.S.nin anlatısına göre, “ahdar” aynı zamanda Hızır’ın yeşil renkte olan elbisesi ve cüppesinin rengidir. “Hızır-ıl ahdar”, “yeşil renkli Hızır” anlamındadır. Diğer bir ifadeyle “yeşil cüppeli Hızır” olarak sembolleştirilmiştir.

Hızır’ın kim olduğuna ilişkin sorulara, nur, melek, nebi, seyit gibi ifadeler verilmiştir. Alevilerde Hızır’ın ölümsüz olduğuna inanılır. “Ya Alla, ya Hızır”, “Ya seyidine Hızır” denildiğinde duaların kabul olacağına inanılır. Aleviler, dara düşen kişilerin “ya Hızır” dedikleri zaman, Hızır’ın yardımlarına yetişeceğine inanırlar. Görüşmeciler, “türbeye gelen ziyaretçilerin dileklerini, Hızır’ın yüzü hürmetine Allah’tan talep ettiklerini” belirtmişlerdir. Hızır makamının diğer makamlara göre, Allah’a daha yakın olduğuna inanılır. Duaların Allah tarafından kabul edilmesinde aracı olması için Hızır makamından yardım istediklerini söylemişlerdir.

2.4.2. Hızır'ın kimliğine dair görüşler

Z.E. anlatısında Hızır'ın peygamberlerden daha üstün bir güce sahip olduğunu, diğer bir deyişle melek olduğunu ifade etmiştir. Anlatıya göre Allah bu gücü sadece Hızır'a vermiştir.

Allah'a yakın bir melek. Peygamberler üstü bir güç. Çünkü peygamberlere bile verilmeyen ilim Hızır'a verilmiş. O yüzden Allah'a en yakın bir güç Hz. Hızır. Nasıl insanlar, başı sıkıştığı zaman, ya da dara düştükleri zaman “Ya Hızır” dedikleri zaman hemen Hızır'ın gelip o kişiyi kurtardığına inanılır (Z.E., 55, temizlik görevlisi, okur-yazar değil, Antakya, 22.01.2017).

Diğer bir anlatıda S.E, Hızır'ı nur ve melek olarak tanımlamıştır. Gündelik hayatta yolunda gitmeyen şeylerin birden düzelmesi, halinde Hızır'ın yardımcı olduğu düşünülür.

Hızır'ın melek olduğunu nur olduğunu söylerler. Görünmez ama insanlara başka suretlerde görünüp yardım eder. Dara düştüğümde biri bana yardım ederse, Hızır'ın insan bedeninde bana yardım ettiğini düşünürüm ben. Her işimizin başında ‘ya Hızır’ derim. Güçlük yaşayacağımızı düşündüğümüz her durumda Hızır’dan yardım dileriz (S.D., 46, Öğretmen, üniversite, Antakya, 23.01.2017).

Diğer bir anlatıda ise, Hızır nebi olarak ifade edilmiştir:

Ne dilersen önce Allah'ın ve sonra seydimiz Hızır'ın emri ile her şey olur (Z.T., 65, ev hanımı, ilkokul, Antakya, 22.01.2017).

Allah'ım ve Hızır, tüm kederleri kaldır. Allah'ım ve seydi Hızır, beni bu sıkıntıdan kurtar, bizi rahatlat. Allah'ın izniyle ya seyit Hızır, senin yüzü hürmetine Allah bizim rızkımızı, şifamızı versin. (D.Y., 47, ilkokul, ev hanımı, Antakya, 22.01.2017).

Nebi İlyas, Hz. Hızır'la aynı kişidir. Nebi İlyas gökyüzüyle (ğam), taşla, bulutlarla, duvarla, yerle, havayla konuşur. Nebiler ölmez, Arşa (miraca) giderler. İşte bu kişi Hz. Hızır'dır (S.H., 65, emekli memur, lise, Harbiye, 28.02.2017).

Yukarıda değinilen ifadelerde Hızır'ın nur, melek, seyit, nebi, İlyas olduğuna dair görüşler vardır. Duaları da önce Allah'ın adını zikredilir, sonra Hızır'dan yardım dlenir. Dileklerin kabul olması halinde, kurban sadece Hızır'a adanan türbede kesilir. Aleviler, Hızır türbelerinin diğer türbelere göre daha etkili olduğuna inanırlar.

2.4.3. Alevilerde Hızır ile ilgili anlatılar:

Görüşmelere genel olarak bakıldığında, tüm anlatılar Hızır'ın mucizevi yönünü vurgulamaktadır. Hızır, Allah ile kul arasında aracılık yapmakta, ters giden durumlara müdahale etmekte, işleri yoluna koymakta, kötülere cezalandırmaktadır.

1. Anlatı:

Benim kız kardeşimin kızı dört yıl çocuksuz kaldı. Kocası döver. Kaynanası sevmez. Üç kat evi temizler. Yanıma geldi ağladı. Hadi beni Hızır türbesine götür dedi. Gün-yazı köyündeki Hızır türbesine götürdüm. İkimiz yıkandık. Gittik, Fatiha okuyup dua ettik. Arkasından dua okudum. Yeter ki sağlıklı olsun, Allah'tan bir çocuk diledik.

Bir adak yapacak Hızır'a. Ben onun için dua okudum. Hemen hamile olmuş adağı kabul olmuş. Dana kesti. Allah'ın emriyle kabul oldu (B.G., 67, ev hanımı, ilkokul, Antakya, 25.01.2017).

2. Anlatı:

Bir gün oturmuştum. Cebimde bir kuruşum bile yok. Kurban bayramıydı. Herkesin çocuğu gezerken benimkiler evde oturacak. Ya, Allah'ım ve ya Hızır benden bu fakirliği al artık. Beni muvaffak et diye dua ettim. Az sonra yolda sıcak bir ekmek ve 100 Riyal buldum". "Eh ya Allah". Deyince Allah yardım eder (Z.K., 60, ev hanımı, ilkokul, Antakya, 28.01.2017).

3. Anlatı:

Hızır dilenci kılığında köyleri gezermiş. Namaz kılan cemaati görmüş. O da aralarına katılmak istemiş. Namaz kılınan yere yaklaşıncaya ona içeri girme kapıda dur demişler. O da tamam deyip kapıda onlarla beraber eşikte namaz kılmış. Namaz kılınan yer çok küçükmiş. Hızır Hızır bu odayı üç katı kadar büyütmüş. Hızır Hızır onlarla namaz kılmış. Nasıl oradan ayrıldığını kimse görmemiş. Semada kaybolup gitmiş. Birden kaybolmuş (V.M., 65, ev hanımı, ilkokul, Antakya, 26.01.2017).

4. Anlatı:

Hızır yaşlı bir kadına bir kızı sormuş. O da "güzel ama..." kız için olumsuz bir sözcük kullanmasına fırsat vermeden Hızır onu kör etmiş (A.T.,56, temizlik işçisi, ilkokul, Antakya, 28.01.2017)

5. Anlatı:

Hızır İsa'nın iki eşi var. Hızır atına binmiş geziyor. Hızır Hızır İsa'nın eşine nasılsın diye soruyor. Ben seni bilmem deyip arkasını dönüp gidiyor. Hızır Hızır, İsa'nın diğer eşine, Allah'ın selamını veriyor. İkinci eşi, cevap verip koşup ayağını öpüyor Hızır Hızır'ın. Ayağını, ellerini yıkayarak, ona sofraya kuruyor. Hızır Hızır, İsa'ya ben seni bilmem diyen eşini değiştirmesini söylüyor (Z.E., 53, ev hanımı, ilkokul, Antakya, 28.01.2017).

6. Anlatı:

Oğlum çok hastaydı. Ölecek dediler. Gece yarısı kalktım. Yıkandım. Bahçeye çıktım. Gökyüzünde ay vardı. "Ya Allah'ım bu çocuktan başka oğlum yok, ya Hızır, benim çocuğumu iyileştir, bu ağrıyı vücudundan def et, sana koyun ve dana kurban keseceğim" diye dua ettim. O geceden sonra iyi haber aldım. Oğlum iyileşti. Ona sordular ne oldu da bu kadar çabuk iyileştin. O da dedi ki arkadaşlarına annem benim için önce Allah'ın izniyle ve sonra Hızır'a dua etti dedi (K.Ö., 55, ev hanımı, ilkokul, Antakya, 27.01.2017).

7. Anlatı:

Samandağ'da Dağduk çiftliğinin orada var Hızır türbesi. Bir adam vardı. Maide inedi kendine. Yani Allah'tan yemek inedi. Kendi dağın başında Hızır türbesi. Orada

bu adam bu türbenin bakımını yapardı. Onun hademesi vardı. Ayağı 50 cm idi. Ben orada adak yaptım. Bu adam bu ziyaretin hademesiydi. Dağın başında bu Hızır türbesi. Bizimle beraber namaz kıldı, ben neden bu hayriyden (adak yemeği) almıyorsun dedim. Bana “bifrice Alla” dedi. (Allah yardım eder dedi). Bir çalı düşerse temizler. Bunu sordum çevreye. Bu maide (gökten yemek iniyor) alıyor dediler. Buna Allah’tan yemek geliyor dediler (S.Y., 68, emekli, lise, Harbiye, 25.01.2017).

Anlatılara bakıldığında Alevilerde Hızır inancının belirgin bir yerinin olduğu söylenebilir. Aleviler Hızır’ı günlük hayatta karşılaştıkları tüm güçlüklerde dile getirirler. Yaşı ileri bir kadın oturduğu yerden kalkarken ya da bir taşıta binerken ‘Ya Hızır’ der. Bu anlamda Hızır, insanın doğumundan ölümüne kadar uzayan yaşam serüveninde hem yardımcı, hem de yoldaşdır.

Sonuç

Yüzyıllardır insanın doğayla başa çıkma mücadelesi, yaşadığı dünyayı anlamlandırma gayreti tüm toplumların ortak meselesi olmuştur. Bu tarihsel süreçte etkileşime bağlı olarak ortak bir düşün yapısının sürekli üretildiği, yeni formlar kazandığı söylenebilir.

Antakya; Musevi, Hristiyan ve Müslüman cemaatlerin yüzyıllardır bir arada yaşadığı bir kenttir. Birbirlerinin varlığına saygı duyma, anlama ve anlamaya gayret gösterme anlayışı, kuşaktan kuşağa aktarılan ortak bir mirastır. Antakya ve çevresinde yaşayan dini gruplar yüzyıllardır beraber inşa ettikleri ortak yaşam alanlarında sosyalleşmekte, karşılıklı kültürel alışveriş ilişkisi içerisinde bulunmaktadır. Bu etkileşim alanlarında, gruplar birbirlerini anlama fırsatı bulmakta ortaklıklar artmaktadır. Hızır inancı, bu ortak değerlerin en belirgin olanlarından biridir. Bu noktadan hareketle yerel halkın anlatıları genel olarak değerlendirildiğinde Musevi, Hristiyan ve Müslüman inancında Hızır’ın önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Hızır, Musevilikte İlyahu hannebi, Hristiyanlıkta Mar Corcus, Müslümanlıkta ise Hızır ya da Hızır şeklinde, karşımıza çıkar. Ancak bugün Antakya ve çevresinde Alevi ve Sünni cemaatlerin bir arada kutladıkları baharı müjdeleyen Hıdırellez, Musevi ve Hristiyanlıkta görülmez. Bu cemaatlerde Hızır inancı sadece dini ritüel olarak karşımıza çıkar. Hızır inancı benzer bir şekilde Alevilerde de türbe ziyareti, adak adama, kurban kesme ve türbe içi uygulamalarla bütünleşen dini bir ritüel olarak karşımıza çıkar. Alevilerde Hızır inancının dini formu, Hıdırellez kutlamalarına göre daha belirgindir. Aleviler, yıl boyunca birçok bayram, adak ve kurban kesiminde, Hızır türbelerini tercih etmektedir. Aleviler, Hızır’ı Allah’a yakın kabul ederler. Bu nedenle Allah’ın Hızır’ın ricasının kabul edeceğine yönelik çok güçlü bir inanç vardır. Bu inanış, Alevilerin karşılaştıkları neredeyse tüm güçlüklerde neden yoğun olarak Hızır türbelerini ziyaret ettiklerini ve duaların neredeyse tamamında neden Hızır’ın da adının geçtiğinin açıklamaktadır.

Üç cemaatte de Hızır’ın sağlık, bolluk ve bereket getiren, zor durumda olanlara yetişen, kılık değiştirerek insanlara yardıma koşan, iyileri ödüllendirip kötülerini cezalandıran,

mucizevi ve ölümsüz bir varlık olarak tasvir edilir. Yalnızca yukarıda belirtilen şekilde Hızır'ın ölümsüz olduğuna, kılık ya da beden değiştirdiğine dair inanç, Mar Corcus'a atfedilen özellikleri arasında yer almaz. Hristiyanlara göre Mar Corcus dara düştüğünde kulun dualarının Allah tarafından kabul edilmesinde ricacı olan efsaneleşmiş ölümlü bir azizdir.

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde Antakya ve çevresinde görülen üç semavi dinde, farklı adlandırılrsa da Hızır inancı bulunmaktadır. Hızır'ın kim olduğuna ilişkin benzer anlatılar, yüzyıllardır bir arada yaşayan bu üç inanca mensup cemaatlerin kültürleşme süreci içerisinde karşılıklı olarak birbirlerini etkilediği ve ortak bir yaşam alanı ve ona bağlı olarak da ortak bir anlam ağları oluşturdukları görülür. Bu ortak dünya görüşü, toplumsal birlikteliği güçlendiren, halkları birbirlerine bağlayan unsurlar olarak karşımıza çıkar.

Notlar

- 1 Bu bilgiler 5 Mayıs 2016 yılında Sakarya'da Hıdırellez kutlamalarında elde edilen bilgilere dayanmaktadır.
- 2 Bu bilgiler 5 Mayıs 1998 yılında Çanakkale'nin Yedierenler Tepesinde gerçekleştirilen Hıdırellez kutlamalarında elde edilen bulgulara dayanmaktadır.
- 3 Bu çalışmada kullanılan fotoğraflar tarafımdan çekilmiştir. O nedenle fotoğrafların kaynağı kısaca A.E. şeklinde ifade edilmiştir.
- 4 Görüşmede aktarılan bir söylenceye göre: Kadmos ve Daniel kardeşler, Hristiyan anne ile putperest bir babanın çocuklarıdır. Babaları ölünce anneleri onlara iyi bir din eğitimi vermek için Yemenden Şam'a götürür. Bu olay Gassaniler zamanında geçer. Tıp eğitimini öğrenmeleri için İskenderiye, Kudüs, Halep şehirlerine götürür. En sonunda Samandağ'ın Mızraklı bölgesine yerleşmeye karar verirler. Bu bölgenin zengin bitki örtüsüne sahip olması ve bu bitkilerden ilaç yapabileceklerini düşündükleri için buraya yerleşirler. Bu iki kardeş hiçbir karşılık beklemeden hastaları iyileştirir. Bu iyiliği Allah ve Mesih adına yaptıklarını söylerler. Zaman sonra ölür ve Mızraklı'ya gömülürler. Köyde adlarına türbe yapılmıştır. Bu türbe Hristiyan ve Müslümanlar tarafından ziyaret edilir (B.Ç., 78, çiftçi, ilkokul, Samandağ, 22 .01.2017).

Kaynaklar

- Demir, A. (1996). *Çağlar içinde Antakya*. İstanbul: Akbank.
- Diñç, N. (2011). *Hızır kimdir?* İstanbul: Sınır Ötesi.
- Eraslan, A. (2015). Antakya'da yaşayan Özbeklerde Nevruz bayramı ve Nevruz tatlısı: Sümelek. *folklor/edebiyat*, 84, 109-129.
- Hançerlioğlu, O. (1993). *Dünya inançları sözlüğü*. İstanbul: Remzi.
- Hooke, S. H. (1995). *Ordoğu mitolojisi*. Ankara: İmge.
- Ocak, A. Y. (2012). *İslam-Türk inançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas kültü*. İstanbul: Kabalcı.
- Ögel, B. (2003). *Türk Mitolojisi I*. 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Türk, H. (2002). *Nusayrilik (Arap Aleviliği) ve Nusayriler'de Hızır inancı*. Ankara: Ütopya.

- Türk, H. (2010). Hatay'da Müslüman-Hristiyan etkileşimi: St. Georges ya da Hızır Kültü. *Milli Folklor*, 22, Ankara.
- Türk, H. (2010). Nusayrilerde Hızır inancı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*. 54, Ankara, s. 138-147.
- Uraz, M. (1992). *Türk mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam.

Elektronik kaynak:

- Çelebi, İ. (1998). *Hızır*. [www. İslamansiklopedisi.info](http://www.İslamansiklopedisi.info), (Erişim tarihi:30.12.2015).

Sözlü Kaynaklar

- A.G., 45 yaşında, ev hanımı, lise mezunu, Sakarya'da yaşıyor. Görüşme 01.04.2016 tarihinde yapıldı.
- H.C., 65 yaşında, emekli, üniversite mezunu, Antakya'da yaşıyor. Görüşme 04.12.2016 tarihinde yapıldı.
- A.D., 65 yaşında, emekli, üniversite mezunu, Antakya'da yaşıyor. Görüşme 09.12.2016 tarihinde yapıldı.
- C. K., 50 yaşında, lise mezunu, kuaför, Antakya'da yaşıyor. Görüşme 14.12.2016 tarihinde yapıldı.
- B.Ç., 78 yaşında, ilkokul mezunu, çiftçi, Samandağ'da yaşıyor. Görüşme 09.12.2016 tarihinde yapıldı.
- M.A., 60 yaşında, emekli, ilkokul mezunu, Samandağ'da yaşıyor. Görüşme 10.01.2017 tarihinde yapıldı.
- Z.E., 55 yaşında, temizlik görevlisi, okur-yazar değil, Antakya'da yaşıyor. Görüşme 22.01.2017 tarihinde yapıldı.
- S.D., 46 yaşında, Öğretmen, üniversite mezunu, Antakya'da yaşıyor. Görüşme 23.01.2017 tarihinde yapıldı.
- Z.T., 65 yaşında, ev hanımı, ilkokul mezunu, Antakya'da yaşıyor. Görüşme 22.01.2017 tarihinde yapıldı.
- D.Y., 47 yaşında, ev hanımı, ilkokul mezunu, Antakya'da yaşıyor. Görüşme 22.01.2017 tarihinde yapıldı.
- S.H., 65 yaşında, emekli memur, lise mezunu, Harbiye'de yaşıyor. Görüşme 28.02.2017 tarihinde yapıldı.
- B.G., 67 yaşında, ev hanımı, ilkokul mezunu, Antakya'da yaşıyor. Görüşme 25.01.2017 tarihinde yapıldı.
- Z.K., 60 yaşında, ev hanımı, ilkokul mezunu, Antakya'da yaşıyor. Görüşme 28.01.2017 tarihinde yapıldı.
- V.M., 65 yaşında, ev hanımı, ilkokul mezunu, Antakya'da yaşıyor. Görüşme 26.01.2017 tarihinde yapıldı.
- A.T., 56 yaşında, temizlik işçisi, ilkokul mezunu, Antakya'da yaşıyor. Görüşme 28.01.2017 tarihinde yapıldı.
- K.Ö., 55 yaşında, ev hanımı, ilkokul mezunu, Antakya'da yaşıyor. Görüşme 27.01.2017 tarihinde yapıldı.
- S.Y., 68 yaşında, emekli, lise mezunu, Harbiye'de yaşıyor. Görüşme 25.01.2017 tarihinde yapıldı.